

Проаналізовано основоположні ідеї теорії економічного розвитку Й.Шумпетера, що дозволяють обґрунтувати витoki технологічної модернізації на основі інноваційної концепції.

Ключові слова: інновації, модернізація, розвиток, технологія, технологічна модернізація, цикл

Складний досвід проведення ринкових трансформацій в національній економіці, що супроводжується значними матеріальними та соціальними витратами, висвітлює необхідність вирішення суттєвих структурних проблем. Погіршення кон'юнктури на світових та внутрішніх ринках внаслідок глобальної фінансово-економічної кризи призвело до низки негативних наслідків, які негативно вплинули на економічну ситуацію в країні і, як наслідок, призвели до зниження темпів зростання більшості соціально-економічних показників. За даними офіційної статистики, у 2008-2009 рр. суттєвого зниження зазнали щорічні темпи зростання промислового виробництва та зовнішньоторговельний оборот, погіршилася результативність та інвестиційна активність підприємств, зросло безробіття, зменшилися доходи населення. Зокрема, темпи зростання промислового виробництва, у % до попереднього року становили: у 2005р. – 103,1, у 2006 р. – 106,2, у 2007 р. – 110,2, у 2008 р. – 96,9, у 2009 р. – 78,1; темпи зростання реальної заробітної плати, у % до попереднього року становили: у 2005р. – 120,3, у 2006 р. – 118,3, у 2007 р. – 112,5, у 2008 р. – 106,3, у 2009 р. – 90,8 [1]. Аналогічними тенденціями характеризується динаміка й інших показників. Таким чином, фінансово-економічна криза ще раз показала безперспективність ігнорування необхідності стратегічних зрушень в економіці країни, а також у новому світлі привернула увагу більшості науковців та практиків до необхідності реальних дій щодо технологічної модернізації національної економічної системи.

Разом з тим, варто відзначити наявність значної кількості наукових здобутків та пропозицій на тлі формування інноваційної моделі розвитку національної економіки, в яких визначені основні орієнтири, стратегічні напрями та механізми реалізації [2-5,8,9], обґрунтовані науковою спільнотою, схвалені практиками, але більшість з яких, на жаль, залишаються лише задекларованими у стратегічних цілях соціально-економічного розвитку України. У новому світлі виглядає й переосмислення проблем вибору такої моделі розвитку та механізму її реалізації, ролі інновацій та технологій у господарській еволюції, що здатна протистояти викликам глобальних фінансово-економічних криз. У цьому контексті особливої уваги заслуговує науковий доробок фундатора інноватики австрійського економіста Йозефа Шумпетера (1883-1950), у працях якого обґрунтовані правомірні й донині положення про інноваційно-технологічну діяльність як універсальну функцію будь-якої суспільної формації, «фактор утворюючої руйнації», «нестабільної стабільності», головну рушійну силу розвитку економічної системи.

Аналізу наукового здобутку щодо внеску Шумпетера в розвиток сучасної економічної теорії присвячено чимало наукових праць, що підтверджує актуальність його наукових досліджень. Кожна його робота тією чи іншою мірою формує основу для пошуку напрямів удосконалення функціонування економіки. З огляду на зазначене метою даної статті є узагальнення наукових поглядів Й.Шумпетера у контексті обґрунтування технологічної модернізації національної економіки.

На підставі ґрунтовного дослідження зв'язку економічного розвитку й економічної теорії Шумпетер розкрив розвиток економічної науки, який проходить об'єктивно зумовлені етапи: ендогенні зміни, нововведення долають суперечності, порушуючи безперервність, і через "творче руйнування" виходять на новий рівень розвитку. Він спробував дати цілісну уяву про механізм функціонування та пояснити суть динаміки розвитку економіки. На протигагу статичній економіці він намагався створити модель економіки, що розвивається. Неодмінними складовими її середовища визнаються ринок, господарська та особиста свобода підприємця-інноватора, тоді як відносини власності у його обґрунтуваннях не є визначальними. У праці "Теорія економічного розвитку" Й.Шумпетер писав: "...усередині економічної системи існує джерело енергії, яке призводить до порушення рівноваги. Якщо дійсно це існує, то має існувати й економічна теорія господарського розвитку, що базується не лише на зовнішніх факторах, які спричиняють рух економічної системи від одного стану рівноваги до іншого. Саме таку теорію я спробував розробити" [7, с.53].

Вихідним пунктом міркувань Й.Шумпетера, була динамічна теорія розвитку капіталізму, що ґрунтується на постійних «коливаннях» кон'юнктури, у зв'язку із «здійсненням нових комбінацій» чинників виробництва, що викликаються до життя «динамічним підприємцем». Саме підприємця Шумпетер розглядає як новатора, що створює нові виробничі ситуації шляхом виготовлення нового товару або відомого продукту з новими властивостями (1), використання у виробництві нової техніки, нового застосування наявних засобів виробництва або впровадження нового, ще невідомого в даній галузі методу виробництва (2), освоєння нових ринків збуту (3), відкриття нових джерел сировини або напівфабрикатів (4), використання нової економічної організації виробництва, проведення реорганізації (організаційна перебудова), включаючи створення монополії або її підриу у конкурентів (5). Отже, Шумпетер у своїх обґрунтуваннях виводить п'ять характерних випадків таких нових комбінацій, хоча й різних за своєю сутністю, але з елементом новизни у кожному випадку, що їх об'єднує. Саме цю новизну Шумпетер розглядає вирішальним критерієм у визначенні нововведення.

Найважливішим, за теорією Шумпетера, є впровадження нових продуктів і нових методів виробництва, з вперше обґрунтованими на теоретичному рівні відмінностями між ними як товарами (1) і технологічними (2) новаціями. Однак й інші комбінації (3) – (5) він пов'язував із впливом технічного прогресу та нововведень. Масова поява «нових комбінацій», в обґрунтуваннях Шумпетера, свідчить про початок піднесення економіки. Тим самим, пояснення розвитку економічної системи Шумпетер здійснює з позицій інноватики, вводячи у науковий обіг поняття базових і вторинних нововведень. Шумпетер дав визначення інновацій як економічної категорії і вперше серед економістів зробив спробу дослідити можливості здійснення нововведень. Кожна інновація, що реалізує великий

винахід являє собою, за Шумпетером, базову інновацію, оскільки створює передумови для формування нових поколінь техніки і технологій. За нею виникає низка дрібніших інновацій (вторинних). Саме такий підхід покладений в основу формування теорії інноваційних пучків («кластерів»), з якою Й. Шумпетер відіграв велику роль у розвитку теорії циклічних коливань обґрунтованих у праці "Економічні цикли" (1939). Розвиваючи ідеї довгих хвиль, Й. Шумпетер стверджував, що циклічність розвитку економіки пов'язана з новаторською діяльністю, оскільки розвиток є наслідком революційних зрушень, які викликані новими відкриттями та винаходами, стимулом для яких стає підприємницький прибуток на основі інвестицій, спрямованих у різні галузі економіки. За Шумпетером підприємець - це лідер, головний суб'єкт економічної системи, рушійна сила науково-технічного розвитку. Тому на початку циклу, здійснення економічного піднесення супроводжується появою винаходів, що з'являються не послідовно, а виникають «кластерами».

Цикл і весь процес розвитку пояснюється шляхом «індустріальної мутації», що руйнує стару структуру і безперервно створює нову. Цей процес творчого руйнування є внутрішньою притаманною особливістю капіталізму [7, с.83]. Інакше кажучи, змінюючи комбінацію факторів виробництва та удосконалюючи їх, підприємці спрямовують ці фактори до нової комбінації, яка має забезпечити зростання прибутку. Внутрішні, ендогенні фактори визначають зміни, а підприємець, упроваджуючи нововведення у період спокою і рівноваги, викликає порушення рівноваги, а тому й безперервності розвитку. Ці нововведення він називає інноваціями, а рух економіки представляє у вигляді кругообороту. Тим самим "творче руйнування" порушує безперервність для руху вперед і одночасно поліпшує кругооборот, розхитує існуючий порядок, тобто застарілі методи виробництва, знецінює устаткування, яке морально застаріло, а отже забезпечує оновлення техніки і технології виробництва, зміни їх комбінації і прогрес економіки. Шумпетер розумів, що інновація пов'язана з глибокими якісними зрушеннями у виробництві, завдяки новизні спроможна здійснити якісні удосконалення. Отже, як зазначає Чухно А.А., економічний розвиток у Шумпетера розглядається як складний процес взаємодії позитивних і негативних факторів, ринкових і неринкових сил, складний і багатогранний процес, у якому устремління до нововведень протистоять різного роду обмеження, у тому числі традиційне мислення, усталена та звична поведінка, прив'язаність людини до вже освоєного і зрозумілого, тобто традиційні стереотипи [10, с.5]. Слід зазначити, що саме таке розуміння «творчого руйнування» дозволяє переосмислити роль науково-технічного і техніко-економічного прогресу у формуванні інноваційного типу економічного розвитку суспільства. Саме нові технології і створювані на їхній основі нові товари неминуче пов'язані з "творчим руйнуванням", вони витісняють застарілі продукти виробництва, зумовлюють структурні зміни в економіці. Фактично інновації, нововведення та підприємництво кризь призму дослідження процесу накопичення знань у наукових пошуках Шумпетера сприяли становленню та розвитку сучасної економіки знань, розумінню нового інформаційного (постіндустріального) способу виробництва.

У зв'язку з цим, дедалі актуальнішими постає питання технологічної модернізації економіки України у постіндустріальному напрямі трансформаційних перетворень світової господарської системи. Варто зазначити, що сучасні тенденції розвитку національної економіки не відповідають сучасним викликам структурних глобальних перетворень на основі реалізації інноваційної моделі розвитку. За даними Всесвітнього економічного форуму, Україна за технологічною конкурентоспроможністю серед 139 країн світу посідає 83 місце, а за інноваційною спроможністю - 63 місце.

Серед основних проблем розвитку інноваційної діяльності та її інвестиційного забезпечення в Україні у контексті Програми інвестиційної та інноваційної діяльності України виділяються: недостатній обсяг заощаджень населення, коштів суб'єктів господарювання та держави для здійснення інвестицій з метою реалізації інвестиційних та інноваційних проектів; невизначеність правового інструменту залучення залучення інвестицій з метою розвитку економіки, у тому числі механізму забезпечення розвитку державно-приватного партнерства; низькі темпи впровадження високих технологій; висока енергоємність внутрішнього валового продукту; зношеність основних фондів; недосконалість законодавства щодо розвитку інноваційної діяльності; невиконання суб'єктами господарювання вимог законодавства щодо взяття на облік об'єктів права інтелектуальної власності та відсутність механізму заохочення введення таких об'єктів у комерційний обіг; нерозвиненість інноваційної інфраструктури, недостатня кількість інноваційних підприємств (інноваційних центрів, технопарків, технополісів, інноваційних бізнес-інкубаторів), наукових парків, центрів трансферу технологій і промислових кластерів; недосконалість механізму комерціалізації результатів наукових досліджень та розробок; невизначеність пріоритетів розвитку базових галузей економіки та відсутність сприятливих умов для залучення інвестицій з метою забезпечення розвитку високотехнологічного виробництва; незначна кількість вітчизняних виробників високотехнологічної продукції, що беруть участь у міжнародному обміні технологіями, у зв'язку з недосконалістю законодавства щодо трансферу технологій; недостатня державна підтримка впровадження інновацій для забезпечення розвитку малого та середнього підприємництва [6].

За цих обставин пріоритетами розвитку економіки на інноваційній основі є провадження освітньої, наукової та науково-технічної діяльності, здійснення заходів з концентрації інвестиційних ресурсів на реалізації інвестиційних та інноваційних проектів, тобто прогресивні структурні зрушення повинні мати системний характер і втілюватись у цілісній інноваційній політиці та дієвому державному стимулюванні перебудови національної економіки з урахуванням світових тенденцій науково-технологічного розвитку. Перехід на інноваційну модель розвитку економіки, модернізація виробництва, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринку повинна забезпечуватись через створення ефективної системи організаційного забезпечення щодо моніторингу технологічних інновацій, експертизи інноваційних ідей, подальше формування інноваційної інфраструктури, удосконалення патентно-ліцензійної діяльності, зокрема у напрямі скорочення термінів патентування винаходів, забезпечення трансферу технологій та захисту прав інтелектуальної власності, удосконалення механізмів фінансової підтримки наукових досліджень, венчурного фінансування, зокрема шляхом запровадження в цій сфері програм приватно-державного партнерства; запровадження системи пільг і преференцій для суб'єктів інноваційної діяльності щодо високотехнологічних галузей та виробництва наукомісткої, енергозберігаючої, експортоорієнтованої та імпортозаміщувальної продукції. З огляду на це важливим постає застосування практики будь-якої форми взаємодії приватного капіталу і державних інституцій при підготовці,

реалізації та розповсюджені інновацій, структурно-технологічного вдосконалення виробництва, удосконалення відтворювальної структури промисловості.

Сучасна практика доводить, що зміна циклів розвитку є об'єктивними умовами існування економічної системи. Й.Шумпетер трактував кризу та депресію як вихідний пункт механізму реорганізації структури економічної системи шляхом колективної взаємодії новаторів - підприємців, діяльність яких передбачає "великий надлишок сил понад щоденну потребу" [7, с. 93]. В процесі розвитку суспільства, небезпека кризових явищ постійно зростає у зв'язку з загостренням конкуренції в економіці. Тим самим дія конкурентних сил призводить до появи інновацій, впровадження яких відкриває шлях до подальшого виходу з кризи та динамічного розвитку, а відтак супроводжується структурними зрушеннями. Таким чином, теоретичні розробки Шумпетера, які є надбанням світової економічної думки, стали відправною точкою формування поглядів сучасних економістів на проблеми регулювання ринкової економіки, а зроблені Й.А. Шумпетером висновки зберігають свою актуальність і сьогодні.

Список літератури:

1. Державна служба статистики України. [Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>]
2. Інноваційний розвиток економіки та напрямки його прискорення: наукова доповідь / Ю. М. Бажал [та ін.] ; ред. В. П. Александрова ; НАН України, Інститут економічного прогнозування. - К.: Ін-т економічного прогнозування, 2002. - 80 с.
3. Інноваційно-технологічний розвиток України: стан, проблеми, стратегічні перспективи: аналітичні матеріали до Парламентських слухань "Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів" / Л. І. Федулова [та ін.] ; ред. Л. І. Федулова, Г. О. Андрощук ; Державна установа "Інститут економіки та прогнозування НАН України". - К.: [б.в.], 2009. - 196 с.
4. Одотюк І.В. Технологічна структура промисловості України: реалії та перспективи розвитку / І. В. Одотюк; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К., 2009. – 304 с.
5. Осецький В.Л. Інвестиції та інновації: проблеми теорії і практики / В. Л. Осецький. - К. : ІАЕ УААН, 2003. - 413 с.
6. Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні". Постанова Кабінету міністрів України від 2 лютого 2011 р. № 389 // [Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/389-2011-p>]
7. Теория экономического развития - Шумпетер Й.А. Капитализм, социализм и демократия/ Й. А. Шумпетер; пер. с нем., англ. В. С. Автономов [и др.]. - М.: Эксмо, 2008. - 863 с.
8. Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України / [Федулова Л. І. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук Л. І. Федулової; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. - К.: [б. в.], 2011. - 655 с.
9. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України/ А. А. Чухно. - К. : Логос, 2003. - 631 с.
10. Чухно А.А. Й. Шумпетер - засновник еволюційної економічної теорії / А.А.Чухно // Науковий вісник Чернівецького університету. - 2011.- Вип. 579-580. - Економіка. – С.3-10.

Anastasiya Duka

Technological modernization of economy in the context of Schumpeter's theory of the economic development

In the article the fundamental ideas of Schumpeter's theory of the economic development are explored, that allow to ground the sources of technological modernization on the basis of innovations conception

Keywords: cycle, development, innovations, modernization, technology, technological modernization

Анастасія Дука

Технологическая модернизация экономики в контексте теории экономического развития Й. Шумпетера

В статье проанализированы фундаментальные идеи теории экономического развития Й. Шумпетера, что позволяет обосновать истоки технологической модернизации на основе инновационной концепции

Ключевые слова: инновации, модернизация, развитие, технология, технологическая модернизация, цикл